

स्थानीय राजपत्र

चामुण्डाविन्द्रासैनी नगरपालिकाद्वारा प्रकाशित

खण्ड ६ (संख्या ९) फाल्गुण २ गते २०८०

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ को उपदफा (३) वमोजिम चामुण्डाविन्द्रासैनी नगरपालिकाको नगर कार्यपालिकाले बनाएको देहाय वमोजिमको निर्देशिका सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशन गरिएको छ।

भाग-२

सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय घोषणा निर्देशिका, २०८० (Guideline on Water Safe Community) Declaration, २०८०

विषय सूची

१.२. उद्देश्य

१.३. अपेक्षित प्रयोगकर्ताहरू

२. सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय

३. सुरक्षित र पर्याप्त खानेपानी सेवा भएको समुदाय

४. सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय घोषणाका लागि न्यूनतम् आधारहरू

५. सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय बन्ने विधिहरू

५.१ खानेपानी आयोजनाको छनौट

५.२ समुदायको अगुवाइ खानेपानी सुरक्षा योजना लागू गर्ने :

५.३ स्थानीय तहमा खानेपानी गुणस्तर अनुगमन प्रणालीको स्थापना :

५.४ दिगोपनाको आधार सुनिश्चित गर्ने (उपभोक्ता समुदाय र सरकारीबीच):

५.५ निर्देशिकाको प्रयोग गरि सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय को प्रमाणिकरण:

क. समुदाय स्वयम्भाट घोषणा :

ख. स्वतन्त्र रूपमा गरिने खानेपानी गुणस्तरको अनुगमन :

ग. खानेपानी गुणस्तर अनुगमनको रिपोर्टको तयारी :

घ. नगरपालिका बाट रिपोर्टको स्वीकृती :

५.६. औपचारिक घोषणा (सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदायको संक्षिप्त, संचार, वकालत)

५.७. अवधारणाको अनुगमन

६. सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदायको मान्यता स्थीर भए नभएको लेखाजोखा तथा मूल्यांकनः

७.१. कार्यक्रम-अनुगमन विधिहरू:

क. निरन्तर गरिने अनुगमन

खण्ड ६ (संख्या ९) फाल्गुण २ गते २०८०

ख. बाह्य तहबाट प्रमाणिकरण गरिएको

ग. बाह्य बिज्ञ तहबाट सामाजिक लेखा-परिक्षण (सोसल अडिट):

७.२. असर- सर्वेक्षणः

क. असर- सर्वेक्षणमा स्वच्छ खानेपानी सेवा

ख. असर- सर्वेक्षणमा स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदाय

अनुसूचीहरूः

अनुसूची १: खानेपानी योजनाको दिगोपना तथा नियमित संचालनको लागि चामुण्डाविन्द्रासैनी नगरपालिका, नगरकार्यपालिका कार्यालय, ..., खानेपानी उपभोक्ता समिति बीच भएको

अनुसूची २ : खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता समितिको प्रतिवेदनको नमुना

अनुसूची ३ : वडा कार्यालयबाट पालिकालाई पठाउने पत्रको नमुना

अनुसूची ४: पालिका स्तरी अनुगमन टोलीको संरचना तथा बैठक नमुना

अनुसूची ५: स्वतन्त्र अनुगमन टोलीको प्रतिवेदनको नमुना तथा निर्णय

यो दस्तावेजमा प्रयोग गरिएका संक्षिप्त शब्द र परिभ्रामाहरू

१. **Water Safety Plan** (खानेपानी सुरक्षा योजना (खापासुयो)) - खानेपानी सुरक्षा योजना खानेपानीको श्रोत देखि उपभोक्तासम्मकै विभिन्न श्रेष्ठामा खानेपानीको गुणस्तर सुधार गर्ने/सुनिश्चित गर्ने कार्यको लागि अपनाइने व्यवस्थित पद्धति हो । जोखिम व्यवस्थापनका सिद्धान्तमा आधारित खापासुयो सबै खानेपानी प्रणालीमा (चालु अवस्थामा भइरहेको, नया निर्माण हुने र पुनःनिर्माण वा पुनः स्थापना हुने प्रणालीहरूमा) लागू गरि खानेपानी आपूर्ति सेवालाई जलवायु परिवर्तन तथा विपद्का प्रकोपको सन्दर्भमा उत्थानशील र दिगो बनाउन सकिन्छ ।

२. **Control Measures** - (नियन्त्रण-उपाय) - खानेपानीको गुणस्तर खस्कन नपाओस् वा खानेपानी प्रदूषण नहोस् भन्ने उद्देश्यले गरिने कुनै पनि क्रियाकलाप (या तगारो) लाई नियन्त्रण-उपाय भनिन्छ । नियन्त्रण-उपायहरू भन्नाले निर्माण गरिएका भौतिक संरचनाहरू र, लागू गरिएका नियम, आदेश वा निवेदिताहरूलाई समेत बुझिन्छ ।

३. **Operational Monitoring**- (संचालन-अनुगमन) - नियन्त्रण-उपायहरूले प्रभावकारी रूपमम काम गरिरहेका छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न र गरेका छैनन् भन्ने पनि समयमै आवश्यक सुधारका पाइला चालनका नियम गरिने अनुगमन कार्यलाई संचालन-अनुगमन भनिन्छ ।

४. **Compliance Monitoring**(परिपालना-अनुगमन)- सेवा-प्रदायकद्वारा संचालन-संभार गरिएका खानेपानी प्रणालीबाट वितरित खानेपानीको गुणस्तर राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड अनुसार छ कि छैन भनी गरिने अनुगमन कार्यलाई परिपालना-अनुगमन भनिन्छ ।

५. **Water quality surveillance** (गुणस्तर निगरानी)- सेवा प्रदायकद्वारा वितरित पानी आम जन स्वास्थ्यको दृष्टिकोणले जोखिमरहित, ग्राह्य र सुरक्षित छ या छैन भनी स्वतन्त्र रूपमा गरिने लेखाजोखालाई गुणस्तर निगरानी भनिन्छ ।

६. **सुरक्षित खानेपानी सेवा** - निम्न लिखित गुण भएका खानेपानी प्रणालीद्वारा वितरित खानेपानी सेवालाई सुरक्षित खानेपानी सेवा मान्न सकिन्छ :

- आधारभूत खानेपानी सेवा (सुधारिएको खानेपानीको स्रोत ३० मिनेट (पानी लिन जादा, पानी भर्न लाइनमा बस्दा र पानी भरेर घर फर्कदा लाग्ने कुल समय) को दुरीभित्र रहेको,
- राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड अनुसारको गुणस्तर कायम भएको (निर्माण/पुनर्निर्माण गरेपछि पानीको मुहानबाट संकलित नमूनामा, स्वास्थ्यलाई हानीकारक सूक्ष्म जीवाणु (इ. कोली) र आसेनिक, फ्लोराइड जस्ता रसायनहरू परीक्षण गदी),
- खानेपानी सुरक्षा योजना कार्यान्वयनमा सबै चरणहरू पूरा भइ कम्तीमा पनि १ पटक अडिट

भइ अद्यावधिक रहेको ।

७. **Water safe community (सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय)**- नगरपालिकाका त्यस्ता समुदाय वा बस्तीहरूलाई जहाका वासिन्दा आफ्नै घरआगनमा जडिएका धारामार्फत् (पानी संकलन गर्न ३० मिनेट भन्दा कम समय लाने सामुदायिक धारा समेत), जुनसुकै बेला स्वच्छ र सुरक्षित (विशेष गरि स्वास्थ्यलाई प्रत्यक्ष असर गर्ने हानीकारक तत्व जस्तै इ-कोली र आसेनिक का सघनत् मापदण्ड भित्र भएका) खानेपानीको सुविधा प्राप्त गरिरहेका छन्, सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय मान्न सकिन्छ । पाइप प्रणाली न भएको अवस्थामा भने संरक्षित पानीका स्रोत (इनार, कुवा, ट्युबवेल आदि) बाट प्राप्त पानीलाई घरायसी प्रविधिबाट शुद्धीकरण गरि पानी उपभोग गर्ने गरेका वासिन्दा भएका बस्तीलाई पनि सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय मान्न सकिन्छ ।

सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय अनिवार्य रूपमा खुला दिसा मुक्त समुदाय (खुला दिसा मुक्त घोषणा भइ १०० प्रतिशत खुला दिसा मुक्त अवस्था) भएको हुनु पर्ने छ । यो समुदायले सामुदायिक स्तरमा खानेपानी सुरक्षा योजना मार्फत् खानेपानीलाई सुरक्षित राख्न, सामुदायिक स्तरका तगाराहरु (Control Measures) प्रयोग गरेको हुनु पर्छ । खुला दिसा मुक्त घोषणा भएको समुदाय जस्तै स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदाय पनि स्वतन्त्र तवरले प्रमाणीकरण गरिएको हुनु पर्ने छ ।

८. **सुरक्षित र पर्याप्त खानेपानी सेवा भएको समुदाय**- सुरक्षित र पर्याप्त प्रायजसो एक अर्कासंग सम्बन्धित (खानेपानीको गुणस्तर र परिमाण) शब्द हुन् । नगरपालिकाका त्यस्ता बस्तीहरूमा जहाँ सुरक्षित खानेपानीका साथसाथै पर्याप्त खानेपानीको पनि समस्या देखिएको छ, त्यहा खानेपानीको परिमाण (उपलब्धता) पनि बढाउने कार्यक्रम शुरूआत हुन सक्छन् । यस्ता कार्यक्रम समुदायको क्षमता बाहिरको हुन सक्ने भएकोले पनि खानेपानी सुरक्षा योजनालाई नै परिमाणसंग सम्बन्धित जोखिमहरु समेत समावेश गर्ने गरि विस्तार गर्न सकिन्छ । खानेपानी प्रणालीमा निर्माण भएका सम्पूर्ण संरचनाहरु बाढी, वा खड्डेरी जस्ता खानेपानीको उपलब्धतामा प्रतिकूल असर पार्ने प्रकोपका सन्दर्भमा उत्थानशील रहेको हुनु पर्ने छ (जस्तै खानेपानीका सबै बिन्दुमा आपत्कालिन भण्डारण प्रणाली रहेको हुनु पर्ने छ) ।

९. **खानेपानी सेवा प्रदायक** - भन्नाले आम उपभोक्ता/जनताका लागि सुरक्षित खानेपानी उत्पादन/वितरण (आपूर्ति) मा संलग्न रहने संस्थाहरु जस्तै : खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डहरु, काठमाडौं उपत्यका खानेपानी लिमिटेड, नेपाल खानेपानी संस्थान, प्रशोधित पानी उत्पादक र वितरक कम्पनीहरु तथा खानेपानी उपभोक्ता संस्थाहरु सम्बन्धनु पर्दछ ।

१. पृष्ठभूमि

१.१. परिपेक्ष्य

खानेपानी तथा सरसफाइ सेवालाई “प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुचाको हक हुनेछ” भनी संविधानले मौलिक हक र कर्तव्य अन्तर्गत स्थापित गरेको छ । दिगो विकास लक्ष्य (सन् २०१६-२०३०) का १७ लक्ष्य मध्ये छैठौं लक्ष्य “सबैलाई खानेपानी तथा सरसफाइको उपलब्धता र दिगो व्यवस्थापनको सुनिश्चित गर्ने” लाई चामुण्डाबिन्द्रसैनी नगरपालिकाले पनि आत्मासात् गरि आफ्ना योजना र कार्यक्रमहरु तयार गरिरहेको छ । खानेपानी सेवालाई विश्वसनीय र नतिजामूलक तुल्याउने एउटा प्रमुख माध्यम वितरित पानीको गुणस्तर निरन्तर तवरले सुनिश्चित गर्नु हो । यसका लागि खानेपानी प्रणालीहरूमा गुणस्तर सुधार आयोजना तथा विभिन्न स्तरमा क्षमता अभिवृद्धिमार्फत पानी प्रशोधन ईकाइहरु निर्माण गर्ने, प्रशोधन ईकाइहरुको कार्य क्षमता बारे अध्ययन अनुसन्धान गर्ने र प्रणालीको मर्मत, संभार तथा संचालन कार्यमा खानेपानी सुरक्षा योजनालाई एकीकृत तुल्याउने जस्ता कार्यहरु अधि बढाइएका छन् । खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी दिगो विकास लक्ष्यहरु निन अनुसमर रहेका छन् ।

० दिगो विकास लक्ष्य नं. ६.१.१ (क) अनुसार सन् २०३० को अन्त्यसम्म स्वच्छ खानेपानी सेवा

प्राप्त गरेका जनसंख्याको हिस्सा ९० %पुगे छ (सन् २०१५ मा १५%थियो) ,

० त्यस्तै दिगो विकास लक्ष्य नं. ६.१.१ ... “घ” घरायसी तहमा पानीमा जैविक प्रदूषण (E-Coli) को जोखिम (१आगर १०० मि.लि.) भएका घरपरिवारको हिस्सा १ प्रतिशत हुनेछ (सन् २०१५ मा ८२.२% थियो) ,

० दिगो विकास लक्ष्य नं. ६.१.१ ”ङ“ पानीको स्रोतमा E-Coli को जोखिम (१cfu/ १०० मि.लि.) भएका घरपरिवार (घरधुरी)को हिस्सा १ प्रतिशत हुनेछ (सन् २०१५मा ७१.१% थियो) भन्ने लक्ष्य साथ बर्तमानमा खानेपानी तथा सरसफाइका कार्यक्रमहरु संचालन भइरहेका छन् ।

यी लक्ष्य प्राप्ति के कति भए भन्ने जानकारीका लागि पनि यस सम्बन्धी तथ्याद्वाहरु नगरपालिका तहबाटै संकलन हुनु जरुरी देखिएकाले यो निर्देशिका तयार गरिएको हो ।

खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी सुविधाहरु एक अर्कामा अन्योन्यसित छन् । दुवै सुविधाहरुको उचित व्यवस्थापनले मात्र जनस्वास्थ्यमा उल्लेखनीय सुधार त्याउन सकिन्छ । चामुण्डाबिन्द्रसैनी नगरपालिका खुला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणा भइ पूर्ण सरसफाइका प्रवर्द्धन कार्यक्रमहरु अधि बढिरहेका छन् । पूर्ण सरसफाइ प्रवर्द्धन कार्यक्रमले समुदायलाई ६ जोड १ वटा सूचकका आधारमा पूर्ण सरसफाइयुक्त समुदायको मान्यता दिने गरेकोछ । यी ७ सूचक मध्ये १ सुरक्षित पानीमा पहुच तथा प्रयोग खानेपानीको उपभोगलाई मानेको छ । प्रत्येक घरपरिवारले स्वच्छ पानीको प्रयोग गर्नु, समुदायमा खानेपानीका स्रोत तथा वितरण प्रणालीद्वारा उपलब्ध खानेपानी सधै स्वच्छ रहोस् भन्ने हेतुने खानेपानी सुरक्षा योजना लागू भइ रहेका छन् । यसैक्रममा स्वच्छ र सुरक्षित खानेपानी सेवा उपलब्ध भएको समुदाय निर्माण गर्ने अवधारणा विकास भएकोछ । खानेपानी सेवाका सेवा-प्रदायक, सेवाग्राही (उपभोक्ता) र नियामक तथा निगरानी निकायहरु लगायतका सबै सरोकारवालाहरुको सामूहिक प्रयासबाट “सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय” बनाउन सकिन्छ । यसै परिप्रेक्ष्यमा यो मार्ग-दर्शिका तयार गरिएको छ ।

१.२. उद्देश्य

सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय घोषणा निर्देशिकाको सर्वोपरी लक्ष्य भनेको हरेक नागरिकले स्वच्छ तथा सुरक्षित खानेपानीको सेवा प्राप्त गर्न सक्नु भन्ने हो । यसका विशिष्ट उद्देश्यहरु निम्न छन् :

क. सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदायका न्यूनतम आधारहरु व्याख्या गर्ने,

ख. सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय बन्ने विधि र यसका आधारहरुका बारे वर्णन गर्ने,

ग. सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदायको मान्यता स्थीर भए नभएको लेखाजोखा गर्ने र यसको नियमित अनुगमन गर्न स्थानीय तहमा अनुगमन प्रणालीलाई संस्थागत गरि प्रमाणिकरण प्रकृयालाई बैज्ञानीक तथा विश्वशील बनाउने ।

१.३. अपेक्षित प्रयोगकर्ताहरु

यो मार्गदर्शिका खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति र यस क्षेत्रमा कार्यरत सबैको लागि लाभदायी होनेछ । विशेष गरि खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रमा कार्यरत प्राविधिक, समाजशास्त्री, सामाजिक अभिइन्ता, खानेपानी सेवाका सेवा-प्रदायक, सेवाग्राही र नियामक तथा निगरानी निकायहरु लगायत सबैलाई यो मार्गदर्शिका अति उपयोगी हुने विश्वास गरिएको छ ।

२. सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय

सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय अनिवार्य रूपमा खुला दिसा मुक्त समुदाय भएको हुनु पर्ने छ । यो समुदायले सामुदायिक स्तरमा खानेपानी सुरक्षा योजना मार्फत् खानेपानी स्वच्छ र सुरक्षितराख्न, सामुदायिक स्तरका तगाराहरु प्रयोग गरेको हुनु पर्छ । खुला दिसा मुक्त घोषणा भएको समुदाय जस्तै स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदाय पनि स्वतन्त्र तवरले प्रमाणिकरण गरिएको हुनु पर्ने छ ।

सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय तथा सुचकका आधारमा स्थानीय स्तरमा मापन गरि सुशील्चत गर्न सकिन्छ ।

खण्ड ६ (संख्या ९) फाल्गुण २ गते २०८०

- समुदायका सबै घरधुरीहरूमा मिटर सहित “एक घर एक धारा” जडान भइ उचित रूपमा व्यवस्थापन भएको वा आधारभूत खानेपानी सेवा (सुधारिएको खानेपानीको स्रोत ३० मिनेट पानी लिन जादा, पानी भर्न लाइनमा बस्दा र पानी भरेर घर फर्कदा लाग्ने कुल समय) को दुरीभित्र रहेको,
- राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड अनुसारको गुणस्तर कायम भएको (निर्माण/पूनर्निर्माण गरेपछि पानीको मुहानबाट संकलित नमूनाका कम्तीमा तल उल्लेखित पारमितिको परीक्षण गर्दा),
- इ. कोली,
- आर्सेनिक (जोखिम भएका क्षेत्रमा)
- फ्लोराइड (जोखिम भएका क्षेत्रमा)
- खानेपानी सुरक्षा योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा रहेको हुनु पर्ने ।

३. सुरक्षित र पर्याप्त खानेपानी सेवा भएको समुदाय

स्वच्छ र पर्याप्त प्रायजसो एक अकारसंग सम्बन्धित (खानेपानीको गुणस्तर र परिमाण) शब्द हुन् । त्यस्ता नगरपालिका तथा वस्तीहरूमा जहाँ स्वच्छ खानेपानीका साथसाथै पर्याप्त खानेपानीको पनि समस्या देखिएको छ, त्यहा यस्ता कार्यक्रमले पनि खानेपानीको परिमाण (उपलब्धता) पनि बढाउन कार्यक्रम शुरूवात गर्न सक्छ । यस्ता कार्यक्रम समुदायको क्षमता बाहिरको हुन सक्ने भएता पनि खानेपानी सुरक्षा योजनालाई नै परिमाणसंग सम्बन्धित जोखिमहरू समेत समावेश गर्ने गरि विस्तार गर्न सकिन्छ । स्वच्छ र पर्याप्त खानेपानी सेवा भएको समुदायका रूपमा घोषणा गर्न सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदायका सम्पूर्ण सूचकका साथै तपसिलका सूचकहरू पूरा भएको हुनुपर्छ :

- खानेपानी प्रणालीमा निर्माण भएका सम्पूर्ण संरचनाहरू बाढी, वा खडेरी वा यस्तै अन्य खानेपानीको उपलब्धतामा प्रतीकूल असर पार्ने प्रकोपका सन्दर्भमा उत्थानशील रहेको हुनु पर्ने छ (जस्तै खानेपानीका सबै बिन्दुमा आपत्कालिन भण्डारण प्रणाली रहेको हुनु पर्ने छ ।)
- समुदायका सबै घरधुरीहरूमा मिटर सहित “एक घर एक धारा” जडान भइ उचित रूपमा व्यवस्थापन भएको हुनु पर्ने छ ।
- समुदायका सबै घरधुरीहरूमा समान रूपले पर्याप्त खानेपानीको आपुर्ति भएको तथा जनगुनासो नरहेको हुनु पर्नेछ ।

४. सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय घोषणाका लागि न्यूनतम आधारहरू

सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय हुनका लागि न्यूनतम आधारहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :

- समुदाय अनिवार्य रूपमा खुला दिसामुक्त कायमै भएको हुनु पर्ने ।
- समुदायका सबै घरधुरीहरूले सुधारिएको पानीको श्रोतबाट खानेपानी प्रयोग गरिरहेका वा खानेपानी घरायसी रूपमा नियमित शुद्धिकरण गरि प्रयोग गर्ने गरेको ।
- खानेपानीको लागि प्रयोग भएका सबै स्रोत-क्षेत्रहरू जनावर तथा मानविय क्रियाकलाप रोक्न संरक्षण गरिएको (विशेष गरि जनावर तथा मानव मलमूत्रबाट प्रदूषण रोक्न - जस्तै: घेरबार भएको आदी ।
- समुदायका प्रत्येक घरधुरीहरूमा मिटर जडित एक घर एक धारा जडान भएको वा सामुदायिक धारा भए ३० मीनेटको दुरीमा रहेको ।
- खानेपानी उपभोक्ता समिति सक्रिय भइ आयोजनाको सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि प्रभावकारी प्रणाली भएको ।
- विद्यालय र स्वास्थ्य चौकीहरूमा पनि खानेपानीको जडान भएको (यदि भएमा)
- जोखिम पुर्ण समयमा साबुन पानीले हात धुने तथा महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापन सम्हृदयितको स्वच्छता प्रवर्द्धन भएको हुनु पर्ने छ ।

खण्ड ६ (संख्या ९) फाल्गुण २ गते २०८०

- खेर गएको पानीको उचित व्यवस्थापन (करेसाबारी वा सकपिटमा) गरिएको ।
- उपभोक्ताहरूको सुरक्षित खानेपानी प्रतिको विश्वसनियता कायम भएको, ९५ प्रतिशत घरपरिवारले धाराको पानी सिर्थै पिउनको लागि प्रयोग गरेको ।

■ उपयुक्त खानेपानीले निम्न गुणस्तर मापदण्ड पुरा गरेको हुनु पर्दछ ।

- इ. कोली नामक जीवाणुको संक्रमण नभएको,
- आर्सेनिक (जोखिम भएका क्षेत्रमा)
- फ्लोराइड (जोखिम भएका क्षेत्रमा)

• खानेपानी आयोजनाको दिगोपनाको जात्र भएको तथा समुदाय आधारित खानेपानी गुणस्तर अनुगमन प्रणाली (समुदाय स्वयम्भाट घोषणा) स्थापना भएको हुनु पर्ने छ ।

• स्वास्थ्य निकाय बाट खानेपानी सुरक्षा योजना र पानीको गुणस्तर प्रमाणिकरण गरिएको ।

• भाडापखालाको प्रकोप २ प्रतिशत भन्दा बढि नभएको र कैने पनि पांच वर्ष मुनिका बालबालिकाहरू भाडापखालाको कारणले मृत्यू नभएको, भाडापखालाको कारण बारे स्वास्थ्य संस्था संगको समन्वयमा विश्लेषण गरिएको ।

५. सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय बन्ने विधिहरू

५.१ खानेपानी आयोजनाको छनौट

स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदाय विकासका लागि सर्वप्रथम खानेपानी आयोजना तथा समुदायको छनौट गर्नु पर्ने हुन्छ । उक्त खानेपानी आयोजना तथा समुदाय छनौट गर्दा तपसिलका आधारमा छनौट गर्नु पर्ने हुन्छ

आयोजना छनौटका आधारहरू	भए/नभएको
• खुल्ला दिसामुक्त घोषित क्षेत्र	
• खानेपानी उपभोक्ता समिति सक्रिय भएको,	
• सुरक्षित खानेपानीको श्रोत रहेको तथा बाह्य जोखिन न्युन रहेको खानेपानी आयोजना,	
• खानेपानी आयोजना निर्माण भइ समुदायलाई हस्तान्तरण भएको तथा राष्ट्रो संचालनमा रहेको,	
• समुदायका सबै घरधुरीहरू, विद्यालय र स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सकभर मिटर सहित धारा जडान भएका वा हुन सक्ने ।	
• खानेपानी आयोजनाको सञ्चालन र व्यवस्थापन प्रणाली प्रभावकारी रहेको (सक्रिय समिति, मर्मत सभार कार्यकर्ता, मर्मत सभार कोष, औजार आदीको व्यवस्था भएको)	
• खानेपानी गुणस्तर राष्ट्रो रहेको (परिक्षण गरिएको भए) तथा पानीको गुणस्तर सुधार गर्न समुदाय तथा उपभोक्ता समितिहरू इच्छुक रहेको,	

५.२ समुदायको अगुवाइमा खानेपानी सुरक्षा योजना लागू गर्ने

सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय प्रवर्द्धन अन्तर्गतको चरण ५.१ का मापदण्डका आधारमा नगर तथा नगर कार्यपालिका तथा नगरपालिका स्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समितिले छनौट गरेका खानेपानी तथा सरसफाइ योजना वा समुदायहरूमा विश्व स्वास्थ्य संगठनद्वारा निर्देशित पद्धति अनुरूप खानेपानी सुरक्षा योजना लागू गर्ने पर्ने छ । यसले पानीको गुणस्तरमा सुधार गर्नका लागि पानी सुरक्षासंग सम्बन्धित जोखिमहरूको विश्लेषण र व्यवस्थापन गर्न सहयोग गर्दछ ।

प्रदूषणका जोखिमहरू पहिचान गरि तिनीहरूको व्यवस्थापनका लागि गरिने विभिन्न उपायहरू (विश्व स्वास्थ्य संगठनके शब्दमा नियन्त्रणका उपायहरू) ले पानीको स्रोत वरपरको क्षेत्र, पानीको मुहान, पानी

खण्ड ६ (संख्या ९) फालुण २ गते २०८०

ओसार्दा र घरधुरी तहमा प्रयोग हुने तगाराहरु पनि समेटेका हुन्छन् ।

विश्व स्वास्थ्य संगठनको खानेपानी सुरक्षा योजनालाई आधार मानी युनिसेफले डिजाइन गरेको “समुदायको अगुवाइ खानेपानी सुरक्षा कार्यक्रम” पढ्नुपर्ने सामुहिक असरहरूलाई आफ्नो केन्द्र विन्दुमा राखी समुदाय स्तरका सामुहिक र व्यक्तिगत स्तरका तगाराहरु पहिचान तथा आत्ममहसुशीकरण गराइ पहिचान भएका तगाराहरूको सुधार गर्न सुधार योजना तर्जमा गरि समुदायको नेतृत्वमा कार्यन्वयन भइ समुदायलाई स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदायको स्थीतिमा पुन सहयोगका लागि यो पढ्नुपर्ने डिजाइन गरिएको हो । समुदायको अगुवाइ खानेपानी सुरक्षा कार्यक्रम चक्र र विश्व स्वास्थ्य संगठनको खानेपानी सुरक्षा योजनाचक्र बीचको सम्बन्ध लाई तस्विर नं १ मा सारांशगत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तस्विर १ : समुदायको अगुवाइमा पानी सुरक्षा कार्यक्रम

खानेपानी सुरक्षा योजना समुदायगत रूपमा लागू गरिएको र समुदायको प्रत्येक घरधुरीले व्यक्तिगत तगाराहरु प्रयोग गरेका छन् भने त्यस्तो समुदायलाई स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदाय मान्न सकिन्छ । यस मार्ग-दर्शिकाले स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदाय हुनका लागि न्यूनतम् आधारहरु प्रदान गर्दछ । थप अतिरिक्त आधारहरु स्थानीय खानेपानी प्रणाली र तिनका व्यवस्थापन मोडेलहरूमा आधारित भइ स्थानीय प्रोटोकल वा स्थानीय योजनाहरूद्वारा परिभाषित गर्न सकिन्छ ।

स्वच्छ खानेपानी सेवाको सुधार तथा दिगोपनका लागि गरिने कार्यहरूका सिलसिलामा, समुदायको आफ्नो क्षमता भन्दा बढी लगानी र प्रयासको आवश्यकता पर्न सक्ने भएकोले, समुदायको अगुवाइ खानेपानी सुरक्षा कार्यक्रमलाई नगरपालिका स्तरका अधिकारीको पर्वाधार स्तरोन्नती गर्ने योजना तर्जमा कार्यमा सहायकसिद्ध हुने औजारको रूपमा प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

खुला दिसा मुक्त अवस्थामा पुग्न र उत्तर अवस्थालाई कायम राखी यस कार्यक्रमको लागि प्रवेश विन्दु तथा प्रमुख कार्यन्वयनको क्षेत्र हुनेछ । स्वच्छ खानेपानी वितरण गर्ने र स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदाय निर्माणको लागि कार्यक्रम तर्जमा गर्नुको उद्देश्य पूर्ण सरसफाई सम्बन्धी उपलब्धीहरु प्राप्त गर्न बल पुऱ्याउनुका साथै तिनलाई दिगो राख्न र स्वास्थ्य सम्बन्धी प्रभावहरूको अभिवृद्धि गर्नु हो र यस चरणमा मुख्यतय निम्न कार्यहरु गर्नु पर्ने हुन्छ ।

- छनौट भएका खानेपानी आयोजनाका उपभोक्ता समितिका पदाधिकारी तथा समुदायलाई

खण्ड ६ (संख्या ९) फालुण २ गते २०८०

खानेपानी सुरक्षा योजना, खानेपानी योजनाको सुचारूपना र खानेपानी गुणस्तर बारे सचेतकरण गर्ने र खानेपानी सुरक्षा टोली गठन गर्ने ।

- खानेपानी सुरक्षा टोली तथा पदाधिकारीहरूलाई खानेपानी सुरक्षा योजना सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने, आयोजनाको विश्लेषण गर्ने, जोखिमहरूको पहिचान गरि सुधार योजना तर्जुमा गर्ने ।
- यसरी तर्जुमा भएका खानेपानी सुरक्षा योजना उपभोक्ता समिति तथा समुदायमा छलफल गरि प्रमाणिकरण समिति वडा तथा नगरपालिकामा पेश गर्ने ।
- खानेपानी सुरक्षा योजनाले निर्दिष्ट गरेका सुधार कार्यहरु समुदायको नेतृत्वमा सम्बन्धीत वडा, पालिका तथा अन्य विकास सार्फेदार निकायहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गरि खानेपानी आयोजनाको भौतिक अवस्था सुधार तथा विस्तार गर्दा समुदायका सबै घरधुरीहरु, विद्यालय र स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सकभर मिटर सहित धारा जडान गर्ने ।
- खानेपानी आयोजनाको सञ्चालन र व्यवस्थापन प्रणाली लाई प्रभावकारी बनाउने (सक्रिय समिति, मर्मत संभार कार्यकर्ता, मर्मत संभार कोष, औजार आदीको व्यवस्था भएको),
- खानेपानी उपभोक्ता समितिको नेतृत्वमा समुदाय स्तरमा खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
- समुदायमा खेर गएको पानीको उचित व्यवस्थापन (करेसावारी वा सकपिटमा) गर्ने गराउने ।
- खानेपानीको गुणस्तर परिक्षण तथा सुधारका लागि प्राविधिक टोली, प्राविधिक तालिम तथा औजारको व्यवस्था गर्ने,

५.३ नगरपालिकामा खानेपानी गुणस्तर अनुगमन प्रणालीको स्थापना :

खानेपानी सुरक्षा योजना, खानेपानी गुणस्तर जाच, सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदायको अवधारणा सहितको नगरपालिकामा खानेपानी गुणस्तर अनुगमन प्रणालीको स्थापना गर्नु पर्ने छ । जस अन्तर्गत नगरपालिकाले निम्न कुराहरूको व्यवस्थापन शुनिश्चित गर्नु पर्ने छ ।

- खानेपानी गुणस्तर जाच शाखा/उपशाखा स्थापना गर्ने,
- कर्मचारीको व्यवस्था तथा प्राविधिक तालिम प्रदान गर्ने,
- खानेपानी गुणस्तर जाचको किट तथा आवश्यक सामाग्रीको व्यवस्था गर्ने,
- पालिका क्षेत्र भित्रको खानेपानी परिक्षण कार्य योजना बनाइ नियमित रूपमा परिक्षण तथा सुधार कार्यमा प्राविधिक सेवा प्रदान गर्ने,
- स्थानीय आवश्यकता तथा मागको आधारमा खानेपानी परिक्षण कार्यको नगरपालिकाले शुल्क तोक्न सक्ने छ ।
- खानेपानी परिक्षण प्रतिवेदन तयार गरि पलिकामा रेकर्ड राख्न, सम्बन्धीत पक्षलाई प्रतिवेदन दिने तथा प्रदेश तथा संघिय रसकारलाई प्रतिवेदन पठाउने ।

५.४ दिगोपनाको आधार सुनिश्चित गर्ने (उपभोक्ता समुदाय र सरकारबीच):

स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदाय उन्मुख खानेपानी आयोजनाको स्वामित्व ग्रहण, दिगो व्यवस्थापन र सञ्चालन गर्न सम्बन्धित निकायको भूमिका र जिम्मेवारी उल्लेख गरि उपभोक्ता समिति र नगरपालिका बीच अनुसूची १ अनुसारको दुई पक्षीय समझौता पत्रमा हस्ताक्षर सम्पन्न भएको हुनु पर्नेछ । यसले सहमति जनाएका पक्षहरूको भूमिका र जिम्मेवारीहरु साथसाथै ठोस गतिविधिहरूलाई प्रभावित गर्दछ । जसले कार्यक्रमबाट प्राप्त सेवा सुविधाहरूलाई चलायमान राख्न र व्यवहार परिवर्तनलाई दिगो बनाइराख्न सुनिश्चित गर्दछ । यसरी हुने समझौतामा सम्बन्धीत वडाका वडा अध्यक्ष र सहयोगी निकायका प्रतिनिधिहरु साझीका रूपमा राख्न सकिने छ ।

५.५ निर्देशिकाको प्रयोग गरि सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय को प्रमाणिकरण:

क. समुदाय स्वयमबाट घोषणा :

ग्रामीण मर्मत सम्भारकर्ता र खानेपानी उपभोक्ता समितिहारा खानेपानीको गुणस्तर फिल्ड टेस्ट किटको प्रयोग गरि परीक्षण गरिनुपर्छ । समुदायले त्यस क्षेत्रमा खानेपानी सुरक्षा योजना, दिगोपनाको आधारको रूपमा रहने दिगोपन सम्भानीता पत्र र :इः, खुल्ला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणा र ग्रामीण मर्मत सम्भारकर्ताको सुनिश्चितता गर्नुपर्छ । खानेपानी उपभोक्ता समितिले खोपानी आयोजनाको भौतिक अवस्था, खानेपानीको गुणस्तर र आयोजनाको गो संचालन तथा व्यवस्थापन पक्षको यथार्थ प्रतिवेदन तर्जुमा गरि सम्बन्धीत वडा कार्यालय मार्फत पालिकामा स्वतन्त्र अनुगमनका लागि अनुरोध गर्नु पर्ने छ ।

ख. स्वतन्त्र रूपमा गरिने खानेपानी गुणस्तरको अनुगमन :

सम्बन्धीत खानेपानी आयोजना वा समुदायको प्रतिवेदन सहित वडा कार्यालयको अनुरोधका आधारमा खानेपानीको गुणस्तरको जाच, खानेपानी आयोजनाको प्राविधिक तथा व्यवस्थापन पक्षको स्वतन्त्र अनुगमनका लागि नगरपालिका वा नगरपालिकाबाट दक्ष प्राविधिक व्यक्ति सहितको एक स्वतन्त्र अनुगमन टोली खटाउने छ । यसरी खटाईएको अनुगमन टोलीले खानेपानीको गुणस्तर, आयोजनाको प्राविधिक पक्ष तथा दिगो संचालन र व्यवस्थापन पक्षको संयुक्त रूपमा अनुगमन गरि पालिकामा प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने हुन्छ । उक्त टोलीमा कम्तीमा निम्न व्यक्ति तथा क्षेत्रको संलग्नता रहने छ ।

- नगरपालिकाको उप प्रमुख तथा कार्यपालिका सदस्य एक जना
- खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रका प्राविधिक एक जना
- खानेपानी गुणस्तर परिक्षणका लागि नगरपालिका वा खानेपानी तथा सरसफाई कार्यालय वा प्रयोगशालाका प्राविधिक १ जना
- नगरपालिकाका स्ववस्थ्य क्षेत्रका प्राविधिक कर्मचारी १ जना
- खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी तथा गैर सरकारी निकायका प्रतिनिधि एक जना ।

यसरी गरिने खानेपानीको गुणस्तर परीक्षणको नतिजामा ई.कोलीको संख्या १ भन्दा कम र आर्सनिकको अधिकतम सघनन् सीमा ०.०५ मि.ग्रा.लिटर (राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड, सन् २००५) हुनुपर्दछ ।

स्वतन्त्र रूपले गरिने खानेपानी गुणस्तर अनुगमन टोलीले खानेपानी गुणस्तर जाचको नतिजा (विशेषगरि ई.कोली र आर्सनिक) बुझाउनु पर्दछ र सम्पूर्ण खानेपानी आयोजनामा खानेपानी उपभोक्ता समिति, खानेपानी सुरक्षा आयोजना टोली, नगरपालिका, खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय, युनिसेफ, विश्व स्वास्थ्य संगठन र खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रका साभेदारहरू साग समन्वय गरि अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

ग. खानेपानी गुणस्तर अनुगमनको रिपोर्टको तयारी :

स्वतन्त्र रूपले गरिने खानेपानी गुणस्तर अनुगमन टोलीले सम्पूर्ण खानेपानी आयोजनाको अनुगमन र अवलोकनको कममा खानेपानी गुणस्तर जाचको रिपोर्ट कूल प्लेट काउन्ट / गणना (ई.कोलीको संख्या १ भन्दा कम) र आर्सनिक (अधिकतम सघनन् सीमा ०.०५ मि.ग्रा.लिटर) प्रमाणसहित तयार गरि पालिकामा पेश गर्नु पर्दछ ।

घ. नगरपालिकाबाट रिपोर्टको स्वीकृती :

नगरपालिकाबाट स्वतन्त्र रूपले गरिने खानेपानी गुणस्तर अनुगमन टोलीले परीक्षण गरेको खानेपानी गुणस्तर जाचको नतिजा तथा आयोजनाको सुचारुपना तथा दिगो व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रतिवेदनलाई स्वीकृत गर्ने र प्रमाणीकरण गर्नुपर्दछ । यसरी गरिएको प्रमाणिकरणको बारेमा सम्बन्धीत वडा मार्फत खानेपानी उपभोक्ता समितिलाई जानकारी गराउनु पर्ने छ ।

५.६. औपचारिक घोषणा (सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदायको संक्षिप्त, संचार, बकालत)

नगरपालिकाबाट खानेपानी गुणस्तर जाचको नतिजा र स्वतन्त्र रूपले गरिने खानेपानी गुणस्तर अनुगमन टोलीको रिपोर्टको आधारमा घोषणाको पत्र (जसमा घोषणाको मिती, समय र स्थान उल्लेख गरि) वितरण गर्नुपर्दछ । यस काममा योगदान दिनुहुने विभिन्न व्यक्ति, संघ / संस्थालाई सम्बोधन / सम्मान गरिनुपर्दछ ।

५.७. अवधारणाको अनुगमन

यसरी सम्पूर्ण प्रकृया पुरा गरि घोषणा भएको सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदायको समुदाय तथा पालिका स्तरबाट नियमित अनुगमन गर्नु पर्ने हुन्छ ।

□ खानेपानी गुणस्तरको स्वतन्त्र अनुगमन चौमासिक रूपमा त्यसपछि दोश्रो वर्ष ६ महिनाको अन्तरालमा र एक वर्षमा गर्ने

□ समुदायले हरेक महिना एरब भाइलको प्रयोग गरि खानेपानी गुणस्तरको जाच गर्ने

□ खानेपानी सुरक्षा योजना अनुसार नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउने

६. सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदायको मान्यता स्थीर भए नभएको लेखाजोखा तथा मूल्यांकन
स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदाय अनिवार्य रूपमा खुला दिसा मुक्त समुदाय भएको हुनु पर्ने छ । यो समुदायले सामुदायिक स्तरमा खानेपानी सुरक्षा योजना मार्फत खानेपानी स्वच्छ र सुरक्षित राख्न, सामुदायिक स्तरका तगाराहरू प्रयोग गरेको हुनु पर्छ । खुला दिसामुक्त घोषणा भएको समुदाय जस्त स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदाय पनि स्वतन्त्र तवरले प्रमाणिकरण गरिएको हुनु पर्ने छ ।

७. उपलब्धी - मापन (Measuring Results)

उपलब्धीहरूलाई प्रतिफल र असरका तहमा मापन गर्नका लागि कार्यक्रम-अनुगमन र असर-सर्वेक्षण प्रयोग गरिनेछ । असर-सर्वेक्षणले मैजूदा अनुगमनलाई स्वतन्त्ररूपमा प्रमाणीकरण गर्ने गर्दछ र यसका लागि छूटै मार्ग-निर्देशन प्रदान गरिनेछ । असर-सर्वेक्षणले कहिले काही प्रत्यक्ष अवलोकन, कहिलेकाही दस्तावेजहरूको प्रमाणीकरण र कहिलेकाही पानीको गुणस्तर परीक्षण जस्ता कार्यहरू समेट्ने छन् ।

७.१. कार्यक्रम-अनुगमन विधिहरू:

क. निरन्तर गरिने अनुगमन

खानेपानी आयोजनाको हस्तान्तरण हुनभन्दा पहिले खानेपानी गुणस्तरका राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार खानेपानी गुणस्तरका पारामितहरूको परीक्षण गरिएको हुनु पर्ने छ । खानेपानीको नमुना परीक्षण गर्दा, ई. कोली, आरसनिक र फ्लोराईड को सघनन राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्डले तोकेको गुणस्तर सम्बन्धी मार्ग-निर्देशिका बमोजिम हुनु पर्ने छ । अन्य पारामितहरूको हक्कमा पनि राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड पूरा भएको हुनुपर्छ । खानेपानी प्रणालीमा खानेपानी सुरक्षा योजना लागू गरि तगाराहरूको नियमित अनुगमन कार्य भए गरेको हुनु पर्ने छ ।

ख. बाह्य तहबाट प्रमाणिकरण गरिएको

समुदाय भन्दा बाहिरका जस्तै स्वास्थ्य संस्था, सरकारी निकाय, स्वतन्त्र निकाय (पत्रकार), वाश शाखा, नगरपालिका, खानेपानी तथा सरसफाई बिज्ञ र खानेपानी उपभोक्ता महासंघ स्थानीय प्रतिनिधिको टोलीबाट स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदाय भनी प्रमाणीकरण भएको हुनु पर्ने देखिन्छ । यो निकाय, खुला दिसा मुक्त क्षेत्रको अनुगमन तथा प्रमाणिकरण गर्ने टोली वा त्यसमा खानेपानी सम्बन्धी विज्ञता भएका सदस्य सहितको टोली हुन सक्दछ । स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदायको स्थीति कम्तीमा पनि १ वर्ष कायम रहेको प्रमाणीकरण बाह्य तहबाट हुनु पर्दछ । यस्तो प्रमाणिकरण कार्यको लागि टोलीको संरचना, आधारहरू र कार्यविधि आदी बारे राष्ट्रिय स्तरको अनुगमन तथा प्रमाणिकरण कार्यविधि वा कार्यक्रम-प्रमाणिकरणमा समाविस्त गर्न सकिने छ ।

ग. बाह्य विज्ञ तहबाट सामाजिक लेखा-परिक्षण (सोसल अडिट):

स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदायको लेखा-परीक्षण (अडिट) गरिनु पर्छ, अर्को शब्दमा खानेपानी सुरक्षा योजना प्रभावकारी भएका छन् भनी प्रमाणीकरण गरिनु पर्छ । यस अन्तर्गत बाह्य समुदाय तथा व्यक्तिबाट खानेपानी योजनाको मुहान, धारा तथा घर तहको खानेपानीको गुणस्तर परीक्षण गरिने छ । खानेपानीको गुणस्तर परीक्षण महांग र तालिम प्राप्त प्राविधिकहरूबाट मात्र सम्भव हुने भएकाले निम्न उपायहरु अवलम्बन गर्न सुझाव दिइएको छ

- नमुना छनौट गरि केही घरधुरीको मात्र गर्न सकिन्छ,
- नगर तथा बडा कार्यालयहरुमा खानेपानीको दीर्घकालीन सर्भिलेन्स (निगरानी) प्रणालीको स्थापना, उपकरणको व्यवस्था तथा क्षमता विकास कार्यक्रमलाई बल पूँजाउने ,
- गुणस्तर परीक्षणका नतीजाहरु बारे समुदायलाई जानकारी बाजूने कार्यलाई , दिगो रूपमा बानीव्यवहारको परिवर्तन गर्न ट्रिगरिंग औजारका रूपमा विकास गर्न सकिन्छ,
- यस प्रकारका परीक्षणहरु बार्षमा एक पठक वा विशेष अवस्थामा गर्न सकिन्छ ।

७.२. असर- सर्वेक्षण:

क. असर- सर्वेक्षणमा स्वच्छ खानेपानी सेवा

असर- सर्वेक्षण मा कार्यक्रम अन्तर्गत नया निर्माण भएका वा पुनर्निर्माण गरिएका सबै खानेपानी प्रणालीका संरचनाहरूको अनिवार्य रूपमा परीक्षण गरिनु पर्छ । स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदायका खानेपानीको नमुना पनि संकलन गरि परीक्षण गर्नु पर्ने छ । असर- सर्वेक्षणमा खानेपानीको नमुना संकलन गरि निम्न अनुसारको पारामितिको मात्र परीक्षण गरिनु पर्ने हुन्छ ।

- इ. कोली,
- आसेनिक (जोखिम भएका क्षेत्रमा)
- फ्लोराइड (जोखिम भएका क्षेत्रमा)
- नाइट्रेट
- फलाम
- धमिलोपना,
- विद्युतीय संवाहकता वा कुल घुलित ठोस पदार्थ

त्यसै, खानेपानी आयोजनाको हस्तान्तरण हुन भन्दा पहिले खानेपानी गुणस्तरका राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारका अन्य पारामितिहरूको परीक्षण गरिएको हुनु पर्नेछ भने नतिजा सर्वेक्षणका अवसरमा यी थप पारामितिहरूको प्रमाणीकरण उपलब्ध भएका दस्तावेजहरूको समीक्षाद्वारा गरिने छ । पाइप प्रणालीको हकमा भने पानी वितरण विन्दुमा क्लोरीन अवशेषको सघन राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्डले निर्धारण गरेको दायरा भित्र (रेन्जमा) हुनु पर्ने छ ।

ख. असर-सर्वेक्षणमा स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदाय

असर-सर्वेक्षणमा स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदाय हुनका लागि चाहिने न्यूनतम आधारहरूको परीक्षण गरिनेछ :

- खुला दिसा मुक्त क्षेत्र तथा स्वच्छ खानेपानीयुक्त समुदायको नमुना छनौट
- छनौट भएका समुदायबाट नमुना घरधुरीहरूको छनौट,
- अभै थप रूपमा, खानेपानीको परीक्षण गर्न:
  - २० प्रतिशत घरधुरीहरूको छनौट,
  - छनौट भएका घरधुरीहरूले इंगित गरेका खानेपानी सेवाको परीक्षण,

अनुसूचीहरू:

अनुसूची १:

खानेपानी योजनाको दिगोपना तथा नियमित संचालनको लागि चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिका नगरकार्यपालिकाको कार्यपालिकाको कार्यालय, जम्बुकाधि, दैलेख र ..... खानेपानी उपभोक्ता समिति बीच भएको

दुई पक्षीय समझौता-पत्र

(Sustainability Agreement)

चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिका, नगरकार्यपालिकाको समन्वयमा ||||||||| सहयोगमा संचालित खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता कार्यक्रम अन्तर्गत चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिका बडा न. ...., ... खानेपानी योजनामा ..... घरधुरीहरूमा एक घर एक धारा निर्माण कार्य सम्पन्न भइ योजनाको स्वामित्व ग्रहण, व्यवस्थापन र सञ्चालनको सम्पूर्ण जिम्मेवार चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिका..... नं. बडा कार्यालय मार्फत ..... खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता समितिमा रहने गरि हस्तान्तरण भइसकेकोले तपशिलमा उल्लेखित जिम्मेवारीहरु बहन गर्न सम्बन्धित सरोकारबालाहरु प्रतिवद्ध रहेकोले चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिका, नगर कार्यपालिकाको कार्यालय र ..... खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता समिति बीच दुई पक्षीय समझौता पत्रमा हस्ताक्षर सम्पन्न भएको छ ।
यसले सहमति जनाएका पक्षहरूको भूमिका र जिम्मेवारीहरु साथसाथै ठास गतिविधिहरूलाई परिभाषित गर्दछ । जसले कार्यक्रमबाट प्राप्त सेवा सुविधाहरूलाई चलायमान राल्न र व्यवहार परिवर्तनलाई दिगो बनाइराल्न सुनिश्चित गर्दछ ।

क) स्थानीय उपभोक्ताहरूको जिम्मेवारी:

- आ-आ' नो घरको धाराको खानेपानी मिटर, धाराको टुटी, फिटिङ्स् सामग्रीहरु लगायत अन्य सामग्रीहरूको आवश्यकता अनुसार मर्मत सम्भार तथा नया फेरवदल गर्ने ।
- घरधुरीबाट निस्कने कुहिने, नकुहिने फोहरमैला र धाराबाट निस्कने फोहर पानीको उचित व्यवस्थापन गरि धारा लगायत घर वरिपरि नियमित सरसफाई गर्ने । साथै, धाराबाट निस्कने फोहर पानीलाई करेसावारीमा प्रयोग गर्ने ।
- दिसा विसाव शैचालयमा मात्र गर्ने, गराउने ।
- खानेपानी योजनाबाट एक घर एक धारा जडान गर्दा प्रत्येक घरधुरीले रु १००० (अक्षरेपी एक हजार) का दरले उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी गर्ने ।
- खानेपानी योजना मर्मतसम्भार कोषमा प्रत्येक घरधुरीबाट बार्षिक न्यूनतम रु.३००/- (अक्षरपी तिन सय) र निर्धारित खानेपानीको मासिक महसुल न्यूनतम ५ यूनीट सम्मको रु.४० (अक्षरपी चालिस) र थप यूनीटको न्यूनतम रु ४। (अक्षरपी पाँच) का दरले तोकिएको समयमा नै उपभोक्ता समितिको कार्यालयमा भुक्तानी गर्ने ।
- खानेपानी योजनाको मर्मत सम्भार तथा नया संरचनाहरु निर्माण गर्नु पर्ने अवस्थामा समुदायको तर्फबाट गर्नुपर्ने शमदान उपलब्ध गराउने ।

ख) खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता समितिको जिम्मेवारी:

- खानेपानी योजनाको मुहान देखि घरधुरीको धारासम्मको पाइपलाइन तथा संरचनाहरु मर्मतसम्भार, नया निर्माण तथा फेरवदल, फिटिङ्स् सामग्रीहरु लगायत प्लम्बिंग औजारहरु, पानीको गुणस्तर जाँच गर्ने आवश्यक सामग्री, र सायनिक पदार्थ तथा उपकरणहरूमा न्यूनतम रु. ५०,०००- (अक्षरपी पचास हजार) सम्मको बार्षिक लगात खर्च व्यहोर्ने ।
- पानीको गुणस्तर जाँच गर्ने आवश्यक सामग्री, रसायनिक पदार्थ तथा उपकरणबाट प्रत्येक महिना वा प्रत्येक ३ महिनामा आवश्यक जाँच गर्नुपर्ने पारामितिहरु अनुसार मुहान देखि

खण्ड ६ (संख्या ९) फाल्गुण २ गते २०८०

घरधुरीसम्मको पानीको गुणस्तर जाच गरि राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड, २०८२ अनुसार भएको सुनिश्चित गरि सोको रेकर्ड राखी समुदायमा सार्वजनिक गर्नुको साथै खानेपानी परीक्षणका नतिजाहरूको सारांश सहितको प्रतिवेदन ६/६ महिनामा वडा कार्यालय/नगरपालिका कार्यालयमा पेश गर्नेछ ।

- प्रत्येक ६/६ महिनामा खानेपानी सुरक्षा योजनाको अध्यावधिक गर्ने, गराउने साथै सोको प्रतिवेदन त्यार गरि सार्वजनिक गर्नुको साथै खानेपानी सुरक्षा योजनालाई कार्यान्वयन गर्ने, गराउने ।
- उपभोक्ताहरूबाट उठेको पानीको मासिक महसुल, जम्मा भएको मर्मतसम्भार कोषको रकम र अन्य हिसाब किताब चुस्त दुरुस्त राख्ने ।
- ग्रामीण मर्मतसम्भार कार्यकर्ता ९४:६० को नियमित रूपमा गरि निजलाई तोकिएको सेवा, सुविधा नियमित रूपमा समयमा नै प्रदान गर्दै उपभोक्ताहरूको प्रत्येक धारामा नियमित पानी आउने गरि खानेपानी योजना पूर्ण रूपमा चलायमान भएको सुनिश्चित गर्ने ।
- उपभोक्ता समितिको बैठकहरू नियमित बस्ने, आवश्यकता अनुसार उपभोक्ताहरूको भेलाको आयोजना गर्ने र प्रत्येक आर्थिक बर्ष शुरू भएको ३ महिना भित्र सम्पूर्ण उपभोक्ताहरूको भेला गरि कार्य प्रगती र आमदानी-खर्च सार्वजनिक गरि नेपाल सरकारबाट मान्यता प्राप्त लेखापरीक्षकबाट योजनाको लेखापरीक्षण गरि सम्बन्धित नियामक निकायमा पेश गर्ने ।
- घरधुरी तथा समुदायले गरिरहेको सरसफाई तथा स्वच्छता प्रवर्द्धनको अनुगमन गरि दैनिक नियमित रूपमा भइरहेको सुनिश्चित गर्ने ।
- आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित वडा कार्यालय, चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिकासाग समन्वय गर्ने ।
- चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिका कार्यालय र सम्बन्धित वडा कार्यालयले दिएको सल्लाह, सुझाव र निर्देशनहरूलाई कार्यान्वयन गर्ने, गराउने ।
- नेपाल सरकार/चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिका कार्यालयले खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता प्रवर्द्धन सम्बन्धी तय गरेको कानुन तथा नीतिनियमहरूलाई आँ नो खानेपानी योजनामा कार्यान्वयन गर्ने, गराउने ।

ग) वडा कार्यालयको जिम्मेवारी:

- योजनाको नियमित रूपमा स्थलगत अनुगमन गरि आवश्यकता अनुसार उपभोक्ता समितिलाई सुझाव, सल्लाह र निर्देशन दिने ।
- खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता समितिको नियमित बैठक र बार्षिक रूपमा आम उपभोक्ताहरूको भेला संचालन गर्न आवश्यक सहजीकरण गर्ने ।
- खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता समितिको लेखा व्यवस्थापन तथा पारदर्शिता कायम गर्न आवश्यक सहजीकरण गर्ने ।
- खानेपानी योजनाको मुहान देखि घरधुरीको धारासम्मको पाइपलाइन तथा संरचनाहरू मर्मतसम्भार तथा नया निर्माण आदीमा रु.५०,०००/- (अक्षरेपी पचास हजार) भन्दा माथि लागत लाग्ने भएमा बजेटको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक सहयोगका लागि चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिका वा अन्य निकायहरूमा समन्वय तथा सिफारिस गर्ने ।
- कुनै विपत् आईपरी योजनाको पाइपलाइन तथा संरचनाहरूको पूर्ण क्षति भएमा अथवा योजना दिगो रूपमा संचालन गर्न, गराउनको लागि चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिका वा अन्य निकायहरूमा समन्वय तथा सिफारिस गर्ने ।
- उपभोक्ता समितिको पदाधिकारीहरूको क्षमता विकासका लागि चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिका तथा अन्य निकायहरूसंग समन्वय तथा सिफारिस गर्ने ।

घ) चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिका/वडा कार्यालयको जिम्मेवारी:

खण्ड ६ (संख्या ९) फाल्गुण २ गते २०८०

- योजनाको नियमित रूपमा स्थलगत अनुगमन गरि आवश्यकता अनुसार उपभोक्ता समितिलाई सुझाव, सल्लाह र निर्देशन दिने ।
- खानेपानी योजनाको चौमासिक रूपमा खानेपानीको परिक्षण गरि नतिजा बारे उपभोक्ताहरूलाई जानकारी गराउने र गुणस्तर सुधारका लागि सहयोग तथा सहजीकरण गर्ने ।
- खानेपानी योजनाको मुहान देखि घरधुरीको धारासम्मको पाइपलाइन तथा संरचनाहरू मर्मतसम्भार, सुधार विस्तार र नया निर्माण आदीमा रु.५०,०००/- (अक्षरेपी पचास हजार) भन्दा माथि बार्षिक लागत लाग्ने भएमा बजेटको व्यवस्थापन गरि सुधार गर्न सहयोग गर्ने ।
- कुनै विपत् आईपरी योजनाको पाइपलाइन तथा संरचनाहरूको पूर्ण क्षति भएमा अथवा योजना दिगो रूपमा संचालन गर्न, गराउनको लागि चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिकाबाट वा अन्य सरकारी तथा विकास साफेदार निकायहरूसाग समन्वय गरि बजेटको व्यवस्था गर्ने र सोको मर्मत सुधार तथा निर्माण कार्यमा आवश्यक आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने ।
- नेपाल सरकार/चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिका कार्यालयले खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता प्रवर्द्धन सम्बन्धी तय गरेको कानुन तथा नीतिनियमहरूलाई आँ नो खानेपानी योजनामा कार्यान्वयन गर्ने, गराउने ।

क) ..... खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता समितिको तर्फबाट	ग) चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिकाको तर्फबाट
दस्तखत: नाम: पद: अध्यक्ष मिति:	दस्तखत: नाम: पद: मिति:
ख) चामुण्डाबिन्द्रासैनी नगरपालिका वडा नं. .... का वडा अध्यक्षको तर्फबाट	साक्षी (२): साफेदार संस्थाको तर्फबाट
दस्तखत: नाम: पद: वडा अध्यक्ष मिति:	दस्तखत: नाम: पद: मिति:

अनुसूची-२

खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता समितिको प्रतिवेदन नमुना

खण्ड ६ (संख्या ९) फालाण २ गते २०८०

पानी परीक्षण नतिजा प्रतिवेदन

.....खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता समिति
.....दैलेख

पानी परीक्षण नतिजा प्रतिवेदन						
..... खानेपानी तथा सरसफाइ उ.समिति						
..... दैलख						
पानी परीक्षण भित्ति						
पानीको नमूना संकलन स्थान	१. महान २. दुष्टाङ्की ३. २० प्रतिशत धारा समावेश हुने गरी धारा					
पानी शुद्धिकरण विधि	टयाइक्लोमा क्लोरिन (Chlorination)					
क्लोरिन अवशेष मात्रा	...मि.ग्रा./लि.					
संकेत						
E.coli per 100 ml water (CFU)	WHO Risk Level					
≥100	Very high					
11- 100	High					
1-10	Medium					
≤1	Low					
पानीको नमूना परीक्षण नतिजा						
प्र.	पानीको नमूना सं कलन स्था न	परीक्षण को पारामित त	एकाइ	रासाय न्य खानेपानी गुणस तर मापदण्ड	पानी को नमूना लाई नतिज ा।	परीक्षणको लाई प्रयोग गरिए को साइन
१	महान	E-Coli				
२	धारा १					
३	धारा २					
४						
५						
६						
७						

अनुसूची-३

बडा कार्यालयबाट नगरपालिकालाई पठाउने पत्रको नमुना
चामडाबिन्दासैनी नगरपालिकाको कार्यालय

नं वडा कार्यालय

..... दैलेख

कणाली प्रदेश नेपाल

सिति

प.सं.

८८

श्री नगर प्रमुख ज्यू

चामुण्डाबिन्द्रासैनी

जम्बुकाध, दैलेख ।

विषय : तेश्वो पक्ष अनुगमन गराइ सहमति उपलब्ध गराइ दिनु हुन।

प्रस्तुत विषयमा नेपालको संविधान, २०७२ को धारा ३० उपधारा १ मा “प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ तथा स्वस्थ बातावरणमा बाज्ञा पाउने हक् हुनेछ” र धारा ३५ उपधारा ४ मा “प्रत्येक नागरिकलाई

ਖੱਡ ੬ (ਸੰਖਿਆ ੯) ਫਾਲ੍ਗੁਣ ੨ ਗਤੇ ੨੦੮੦

स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हक हुनेछ” भनि उल्लेख छ । साथै संयुक्त राष्ट्र संघले पारित गरेको दिगो विकास लक्ष्यहरू (Sustainable Development Goals) अन्तर्गत सुरक्षित खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने उद्देश्य प्रति नेपाल सरकारले पनि प्रतिबद्धता जाहेर गर्दै उक्त लक्ष्य परा गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने आएको छ ।

यही सिलसिलामा चामुण्डाबिन्दासैनी नगरपालिका/नगरपालिकासांगको समन्वयमा ....., चामुण्डाबिन्दासैनी नगरपालिकाको बडानं को खानेपानी योजनामा खानेपानी मिटर जडान सहित .....

घरधुरीमा एक घर एक धारा निर्माण कार्य सम्पन्न भइ योजनाको स्वामित्व ग्रहण, व्यवस्थापन र सञ्चालनको सम्पूर्ण जिम्मेवारी सम्बन्धित बडा कार्यालय मार्फत ..... खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिमा रहने गरि हस्तान्तरण भइसकेको, चामुण्डाबिन्दासैनी नगरपालिका र ..... खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति बीच खानेपानी योजनाको दिगोपना तथा नियमित सञ्चालनको लागि दुइ पक्षिय सम्झौता (Sustainability Compact) सम्पन्न भइसकेकोले स्थानीय ..... समुदायलाई “सुरक्षित खानेपानी युक्त समुदाय” घोषणा गर्न हाम्रो चामुण्डाबिन्दासैनी नगरपालिकाको अनुगमन टोलीद्वारा तेश्रो पक्ष अनुगमन गराइ उक्त समुदायको पापानी सुरक्षित रहेको सुनिश्चित गरि घोषणा कार्यक्रमको व्यवस्थापनको लागि सहभागी उपलब्ध गराइ दिनहन अनरोध गर्दछ ।

वडा अध्यक्ष

अन्सूची-४

नगरपालिका स्तरीय अनगमन टालीको संरचना तथा बैठक नमन

आगले दिनीं अवश्यकतापूर्ण विकास का उपयोग करना चाहिए। इसमें संस्कृती ज्ञानी व्यक्ति वाली अधिकारियों द्वारा प्राप्त अवश्यकतापूर्ण ग्रन्थ के अनुवाद वारपाल द्वारा अवश्यकतापूर्ण विकास का उपयोग करना चाहिए।

३०८

सुरेश के बारे में लोकगीतों में यह विवरण है -
सुरेश, सुरेश के साथ - सदरमय
सुरेश, सुरेश वहाँ - सदरमय

Austrian

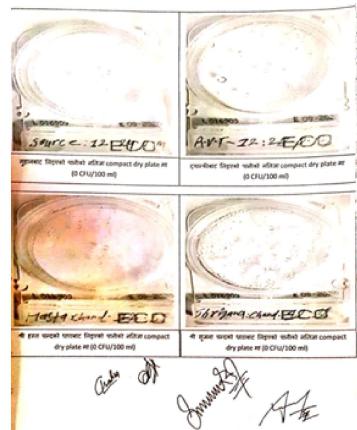
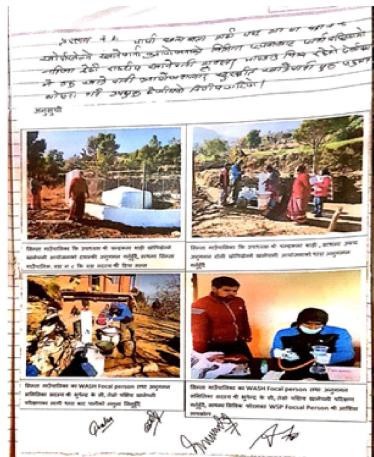
प्रस्ताव न कर मायी हलफल गर्दा तुम सिंगा गा०-४
वडा न कर रखो परन्तु नियमित रक्षणात्मक रूप संस्कार देब
धोषणा द्वारा कर लाग्ना रक्षणीय त न कर रहे वडा
कार्यालयका पात्र परिषद्धा तारी येता रक्षणात्मक रूप द्वारा
रक्षणात्मक रक्षणात्मक र पालकामा येता गाठकोल
पालिन्दा रक्षणात्मक द्यावाकी, भूमान र क्षेत्र द्यावा वाट
पात्रोंका नमुना तरीका पछ अनुगमन र परिषद्धा
गर्दा प्रणाली तारीपो ।

1

खण्ड ६ (संख्या ९) फालनुण २ गते २०८०

अनुसूची-५

स्वतन्त्र अनुगमन टोलीको प्रतिवेदन तथा निर्णयको नमूना

खण्ड ६ (संख्या ९) फाल्गुण २ गते २०८०

आज्ञाले

भक्त बहादुर मल्ल